

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА»

В статті досліджено сутність розвитку підприємства, виділено його характеристики, фактори, якими він обумовлений. Розглянуто взаємозв'язок між розвитком підприємства та ресурсним потенціалом.

В статье проведено исследование сущности развития предприятия, выделены его характеристики, факторы, которыми он обусловлен. Рассмотрена взаимосвязь между развитием предприятия и ресурсным потенциалом.

Essence of development of enterprise is investigational in the article. Development descriptions, factors which it is conditioned, are distinguished. Intercommunication is considered between development of enterprise and resource potential.

Вступ. Ефективне довгострокове функціонування підприємства можливе за умови його розвитку. Складність і неоднозначність визначення розвитку підприємства зумовили наявність різних думок щодо його тлумачення.

Проблемам розвитку підприємств приділяло увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Р. Акофф, І.Ансофф, В. Василенко, В. Верба, С. Гуткевич, Р. Каплан, Т. Коупленд, Т. Коллер, Т. Мостеньська, Дж. Муррін, Д. Нортон, Р. Петухов, М. Портер, М. Сичевський, А. Стрікленд, А. Томпсон, З. Шершньова, О. Раєвнева, О. Гребешкова, Р. Фатхутдінов, І. Федулова, Ю. Погорелов та інші.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поглядів на визначення поняття «розвиток підприємства» і запропонувати авторське визначення.

Результати. Поняття „розвиток” можна визначити як зміну процесу або явища від простішого до складнішого. Існує багато визначень розвитку підприємства. За [13, с.142] розвиток являє собою зміну траєкторії руху, зсуення стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги до іншого, постійна адаптація економіки до мінливого центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва. Деякі вчені [2, с.296; 9, с.62] пояснюють його як процес змін, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. Інші [1, с.62] розглядають розвиток як процес збільшення можливостей та бажання задовольнити власні потреби та потреби інших. Ряд вчених-економістів [7] розширили визначення розвитку щодо економіко-виробничої системи: розвиток представляє собою процес переходу системи у новий якісний стан за рахунок нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є зростання її здатності чинити опір

впливу факторів зовнішнього середовища та підвищення ефективності функціонування.

Деякі вчені-економісти [1, с.62; 10, с.106] звертають увагу на те, що процеси розвитку не можна ототожнювати з процесами зростання. Зростати – це збільшуватись в розмірах або числом, а розвиватись – збільшувати здатності та компетенції. Для зростання характерні кількісні характеристики, тоді як для розвитку – атрибутивні. Разом з тим розвиток може містити в собі елементи зростання. Між зростанням та розвитком не обов'язково існує протистояння, вони можуть підсилювати дію одне одного, тобто між ними виникає ефект синергії. Зростання не завжди веде до збільшення цінності, тоді як розвиток його передбачає. Для зростання збільшення цінності підприємства не є обов'язковим, але розвиток без цього неможливий. На відміну від розвитку, зростання не вимагає системності. При рості збільшується кількість або розмір елементів цілого, а при розвитку елементи цілого можуть не зазнавати змін, але ціле при цьому змінюється як система.

Виділяють три основні підходи до розуміння розвитку: через вивчення і виділення властивостей систем, що розвиваються; через формування трактувань даної дефініції; як порівняльної характеристики об'єкта. За першим підходом, розвиток є незворотним, спрямованим, закономірним і унікальним процесом змін відкритої системи у просторі і часі. Другого підходу дотримуються такі вчені, які визначають розвиток як процес формування нової відкритої системи, який виражений у якісній зміні складу, структури і способу функціонування системи, що виявляється у кризовій формі і спрямований на досягнення цілей підприємства. Інша група вчених розуміє розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, що характеризується постійною зміною цілей його існування шляхом формування нової відкритої системи і переводом його в нову траєкторію розвитку [10, с.108].

Як показав аналіз підходів до розуміння розвитку, основними характеристиками категорії «розвиток» є наступні [4, с.14; 11, с.18]: в процесі руху та змін набуває можливості до саморуху; відображає зміни явищ під впливом внутрішніх протиріч; зовнішні фактори не викликають руху, а лише модифікують його; здійснюється переважно шляхом свідомих, цілеспрямованих перетворень об'єкта розвитку; безперервний у часі процес; рух відбувається по спіралі.

Проведений аналіз дозволив нам виділити елементи визначення розвитку підприємства: якісні та кількісні зміни, спрямований процес, адаптація до зовнішнього середовища, здатність чинити опір дестабілізуючому впливу факторів зовнішнього середовища, протиріччя, покращення, довгостроковість, нарощення внутрішнього та зовнішнього потенціалу підприємства, інтеграція підприємства, підвищення ефективності діяльності підприємства, забезпечення конкурентних переваг. Виділені елементи між собою взаємопов'язані.

Деякі вчені класифікують розвиток на підприємстві за такими ознаками [8, с.79; 3, с. 27; 12, с.85; 4, с. 14]: характер змін, джерело розвитку, масштаб та складність об'єкту, представлення суб'єкту розвитку, виділення вектору розвитку, кількість виділених векторів, комплексність змін, кількісна характеристика змін.

Фундаментальну основу розвитку підприємства формують теоретичні положення. Основними з них є теорія спрямованого розвитку підприємств, теорія циклічного розвитку та концепція життєвого циклу підприємств. Спрямований розвиток трактується як послідовність переходів від одного стану внутрішньої та зовнішньої рівноваги до іншого аналогічного стану, сформованого поточними обставинами і факторами. В основу оцінки та аналізу розвитку підприємства знаходиться його виробнича функція та бюджетні обмеження, а критерієм аналізу виступає технічна ефективність виробничої системи з перетворювання факторів виробництва [6, с. 696]. Здатність до адаптації до змін у зовнішньому середовищі та вирішувати протиріччя, які виникають всередині підприємства, визначають траєкторію його розвитку. Перехід від одного рівня технічної ефективності до іншого вимагає додаткових витрат ресурсів і часу. В основі теорії циклічного розвитку лежать роботи М.Д. Кондратьєва., в яких визначено, що економічні кризи у розвитку соціально-економічних систем різних рівнів, в тому числі й підприємств, виникають періодично, циклічно. Теорія циклічного розвитку отримала своє продовження в концепції спірального розвитку підприємств, що характеризується коливанням їх ефективності та переходом на якісно новий рівень. Відповідно до концепції життєвого циклу розвиток підприємства розглядається від часу створення до його ліквідації через два критерії: витрати та результати діяльності.

Розвиток є загальним принципом будь-якої соціально-економічної системи і розглядається як незворотна спрямована зміна організації. Він обумовлений наступними факторами [4, с.15; 3, с.28]: глобальними процесами світової цивілізації; науково-технічним прогресом; змінами зовнішнього та внутрішнього середовища; потребами та інтересами суспільства; демографічними тенденціями; екологічними змінами; економічними кризами; моральним та фізичним старінням і зносом матеріальних елементів; циклічними процесами макро- та мікрорівня. Важливого значення для сучасного управління розвитком на підприємствах набуває інформація, оскільки вона зв'язує та об'єднує всі елементи організації. Екологічний фактор є імпульсом економічного зростання підприємства або обмеження його можливостей внаслідок застосування шкідливої технології.

На основі проведеного аналізу законів розвитку нами визначено, що розвиток організації ґрунтується на законах онтогенезу, композиції і пропорційності, самозбереження, конкуренції, ефекті масштабу, переході на нові наукові підходи і принципи, синергії, впорядкованості, на економічних законах та законі розвитку. Управління розвитком організації тісно пов'язане

з дією цих законів, а їх знання дозволяє вибирати ефективні способи досягнення встановлених цілей. Найбільш складним є закон розвитку організації, який спирається на принципи інерційності, еластичності (адаптивності), безперервності, пропорційності та стабілізації [12, с.87]. Інерція проявляється в продовженні змін потенціалу системи на деякий час навіть після закінчення впливу змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі. На підприємствах інерційність проявляється у використанні застарілого обладнання, знань, організаційних структур.

Розвиток підприємства впливає на його потенціал, в тому числі й ресурсний. Процес зміни потенціалу підприємства відбувається безперервно, з різною швидкістю, яка залежить від рівня самого потенціалу. Обсяг наявних ресурсів має велике значення для зростання організації, але їх наявність не обумовлює розвитку. Недостатність ресурсів не може його зупинити: чим більшого розвитку досягає підприємство, тим воно менше від них залежить і здатне краще розпоряджатися наявними ресурсами, формувати власний ресурсний потенціал. В умовах змін в зовнішньому середовищі однією з першочергових задач керівництва підприємства стає формування і оцінка поточних та перспективних можливостей підприємства, тобто його потенціалу. Це обумовлено необхідністю забезпечення ефективності функціонування і зміцнення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Потенціал у загальному розумінні є можливістю реалізації будь-чого, тому його можна накопичувати, виміряти його величину та реалізувати. Формування потенціалу підприємства являє собою процес реалізації заходів по забезпеченню ринкових можливостей підприємства шляхом зміни його характеристик та властивостей до необхідного рівня, відповідно до поставлених цілей. Потенціал підприємства складається з різних ресурсів. Наявність ресурсів як основи для формування потенціалу не є гарантією досягнення мети, для цього важливо володіти певними здібностями управляти ресурсами в ході роботи підприємства.

Для розвитку підприємства потрібні додаткові ресурси або ресурси більш високої якості. Рівень задоволення ресурсних потреб на підприємстві визначається доступністю в нього фінансових ресурсів. Джерелами формування фінансових ресурсів підприємства є прибуток, амортизаційні відрахування, кошти від продажу цінних паперів, пайові внески членів трудового колективу, підприємств, організацій, громадян. За джерелами формування фінансові ресурси підприємства поділяють на власні, позикові та залучені. Такі джерела фінансових ресурсів як прибуток підприємства, амортизаційні відрахування, кредити є інвестиціями для розвитку підприємства, оскільки об'єктом інвестиційної діяльності в економіці є основні засоби, обігові кошти, цінні папери, цільові вклади, інтелектуальні цінності та інші об'єкти власності, а також майнові права [5, с.36].

Підприємство є відкритою системою і залежить від обміну ресурсами, що в нього вводяться, та результатами взаємодії з зовнішнім середовищем. Тому необхідно враховувати вплив на підприємство його зовнішнього

оточення: воно є споживачем результатів його діяльності; джерелом та каналом відтоку ресурсів, особливо фінансових у вигляді платежів та податків; інформаційним середовищем, внаслідок чого формується правове поле діяльності підприємства, обмеження, заборони, мотиваційні впливи, конкурентні умови. Вагомість впливу факторів зовнішнього середовища на роботу підприємства залежить від сфери діяльності підприємства, галузевої спрямованості, наявності зовнішньоторговельних операцій, а також від стану ресурсного забезпечення. Фактори зовнішнього середовища мають постійний вплив на підприємство. Чим вище рівень потенціалу підприємства, тим більшою мірою воно здатне впливати на середовище та протидіяти впливу зовнішніх факторів.

Висновки. Аналіз сучасних поглядів на трактування поняття «розвиток підприємства» має недоліки, основним серед яких є несистемне його визначення. Зважаючи на це, нами запропоновано визначення розвитку підприємства як сукупності спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища.

Список використаної літератури

1. Акофф Р. Акофф о менеджменте / Р. Акофф : пер. с англ. – СПб: Питер, 2002. – 448 с.
2. Антикризисное управление: [учебн. пос.] / Под ред. Э. М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
3. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
4. Василенко В.А. Диагностика устойчивого развития предприятий: [монография] / В.А. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2005. – 142 с.
5. Гуткевич С.О. Инвестування: теорія і практика : [навч. посібн.] / С.О. Гуткевич. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 234с.
6. Економіка підприємства : [підручник] / За заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.
7. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Харьков: Бизнес-Информ, 2000. – 72 с.
8. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та види : [Електронний ресурс] / Ю.С. Погорелов. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf
9. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: [монографія] / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ИНЖЕК», 2003. – 328 с.
10. Раевнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : [монографія] / О.В. Раевнева. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2006. – 496 с.

11. Сердюк В.Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / В.Н. Сердюк // Економіка і організація управління. Випуск № 4. – 2008. – с.13 – 27.

12. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации : [учебн.] / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2005. – 544 с.

13. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.